औ

औकारः स्वरवर्णभेदः कण्ठौष्ठस्थानयोरुच्चार्य्यः दीर्घः द्विमात्रत्वात् । प्लुतस्तु त्रिमात्रः । स च उदात्तानुदात्त स्वरितभेदात् त्रिविधोऽपि अनुनासिकाननुनासिकाभ्यां पुनर्द्वैविध्यात् षड्विधः एवं प्लुतोऽपि षड्विधः । तेन द्वादशविधः । तपरत्वे कारपरत्वे च स्वरूपमात्रपरः । तन्त्रे तस्य वाचकशब्दा वर्णाभिधाने उक्ता यथा । "औकारः शक्तिकोनादस्तैजसोवामजङ्घकः । मनुरूर्द्ध्वमहेशश्च शङ्कुकर्णः सदाशिवः । अधोदन्तश्च कण्ठौष्ठौ सङ्कर्षणः सरस्वती । आत्मा चोर्द्ध्वमुखो शान्ता व्यापिनी प्रकृतिःपरा । अनन्ता ज्वालिनी व्योमा चतुर्द्धी रतिप्रियः । नेत्रमात्राकर्षिणी च ज्वालामालिनिका भृगुः" । तदधिष्ठातृदेवता च तत्रैवोक्ता । "औकारे डाकिनी सिंहनादिनी चण्डभैरवी" तस्य ध्येयरूपं कामधे॰त॰ उक्तं यथा "रक्तविद्युल्लताकारमोकारं कुण्डलीं स्वयम् । अत्र ब्रह्मादयः सर्व्वे तिष्ठन्ति सततं प्रिये ! । पञ्चप्राणमयं वर्णं सदाशिवमयं सदा । सदा ईश्वरसंयुक्तं चतुर्व्वर्गप्रदायकम्" । मातृकान्यासेऽधोदन्तपङ्क्तौन्यस्तत्वात्तच्छब्दवाच्यताऽस्येति बोध्यम् ।

औ अव्य॰ आ+अव-क्विप् जठ् । १आह्वाने २सम्बोधने मेदि॰ । ३विरोधे ४निर्स्वये" शब्दरत्ना॰। ५अनन्ते पु॰ एकाक्षरकोषः ६निश्चये पु॰मेदि॰। ७पृथिव्यां स्त्री मेदि॰ स च "चतुर्द्धस्वरोयोऽसौ सेतुरौकारसंज्ञितः । सचातुस्वारनादाभ्यां शूद्राणां सेतुरुच्यते" तन्त्रसारधृत कालिकापु॰ उक्तेः शूद्राणां जपमन्त्रभेदः ।

औक्थ त्रि॰ उक्थ-गर्गा॰अपत्ये यञ् औक्थ्यः तस्य च्छात्रः कश्यादि॰ अण् यञोलुक् । औक्थ्यच्छात्रे

औक्थिक त्रि॰ उक्थं सामावयवभेदं वेत्त्यधीते वा ठक् । १उक्थाध्यायिनि २तद्वेत्तरि च । तेषां धर्म्मं आम्नायोदा ततः ञ्य । औक्थ्या औक्थिकानां धर्म्मे तदाम्नाये च न॰ ।

औच्च न॰उच्चानां दृषाणां समूहः अण् टिलोपः । १दृषसमूहे । वुञ् । औच्चक तत्समूहे न॰ । तस्येदमण् टिलोपः । २दृषसम्बन्धिनि त्रि॰। अपत्ये अपि तु औच्चण इत्येव । वेदे क्वचित् इदमर्थेऽपि उपधातोलोपः । "तामौच्चैरभिः पचात्" शत॰ब्रा॰१,२,५,२ ।

औखीय त्रि॰ उखेन प्रोक्तमधीयते छण् । उखप्रोक्त ब्राह्मणाध्यायिषु ब॰व॰ ।

औख्य त्रि॰ उखायां संस्कृतं यत् ततः स्वार्थे ष्यञ् । १स्थालीपक्वेऽन्नादौ । २नगरीभेदे स्त्री । उख्यायां जातादि कत्र्यादि॰ ठकञ् । औख्यैयक तत्रजातादौ त्रि॰।

औघ पु॰ वहति पुंसि संज्ञायां घ पृषो॰ततः स्वार्थेऽण् । जलसंघाते "औघ इमाः सर्व्वाः प्रजा निर्वोढा" शत॰ ब्रा॰ १,८,१,२, "वहतीत्यौघ उदकसंघातः" भा॰ ।

औच(त)थ्य पु॰ उतथ्यस्यापत्यम् अण् वेदे पृषो॰। उतथ्यापत्ये दीर्घतमसि "उपस्तुतिरौचथ्यमरुध्येथाः" ऋ॰ १, १५८,४, "औचथ्यमुतथ्यमुत दीर्घतमसम्" भा॰ । "दस्रा ह यद्रेकणे औचथ्यः" ऋ॰ १,५८,१, उतथ्यस्यैव नामान्तरमुचथ्येति तेन "उचथ्यानामाङ्गिरसौचथ्यगौतमेति" आश्व॰श्रौ॰१२,११,१, उक्तम् । तस्य च गोत्रप्रवर्त्तित्वम् उक्तवाक्यात् । शेषे तु उतथ्यः औतथ्य इत्येव ।

औचित्य न॰ उचितस्य भावःष्यञ् । युक्तत्वे । "एता अपि यथौचित्यादुत्तमाधममध्यमाः" सा॰द॰ । नित्यसामर्थ्यात् स्त्रीत्वमपि तत्र ङीष् यत्रोपच । औचिती तत्रार्थे । सामर्थ्यमौचिती देशः कालोव्यक्तिः स्वरादयः" सा॰द॰ दृढा॰इमनिच् उचितिमाश्च पु॰।

औजसिक त्रि॰ ओजसा वर्त्तते ठक् । शूरे तेजस्विनि

औजस्य न॰ ओजस्+स्वार्थे ष्यञ् । ओजसि । "दौर्गत्याद्यैरनौजस्यं दैन्यं मलिनतादिकृत्" सा॰द॰ ।

औज्जयनक त्रि॰ उज्जयिन्यां जातादि धूमा॰ वुञ् । उज्जयिनीनगरजातादौ ।

औज्जिहानि पुंस्त्री उज्जिहानस्यापत्यमत इञ् । उज्जिनापत्ये ततः इञन्तत्वात् यूनि फक् पैलादि॰तस्य लुक् । तदीययुवापत्येऽपि ।

औड त्रि॰ उन्द-क नलोपः नि॰ दस्य ड स्वार्थेऽण् । आर्द्रे ततः नड़ा॰फक् । औडायन आर्द्रस्य युवापत्ये तस्य विषयोदेशः ऐषुकार्य्या॰ भक्तल् । औडायनभक्त तदीये विषये देशे

औडव पु॰ ओडव+स्वार्थेऽण् । "औडवः पञ्चभिः प्रोक्तः स्वरैः षड्भिस्तु षाडवः । सम्पूर्णा सप्तभिः प्रोक्ता राग जातिस्त्रिधा मता" सङ्गीतरत्ना॰ उक्ते रागभेदे । स च भल्लारादिः इति संगीतदामोदरः ।

औडवि त्रि॰ ओडवं रागविशेषमनुशीलयति इञ् । ओडव रागानुशीले । ततः स्वार्थे दामन्या॰छ औडवीय । तदर्थे